

FRANCESC NADAL PIQUÉ*
LUIS URTEAGA*

L'IMPACTE GEOGRÀFIC DE LA PLAGA DE L'OÏDI SOBRE EL VINYAR CATALÀ: EL CAS DE LA COMARCA DEL MARESME (1852-1862)

RESUMEN

L'oïdi va ser la primera de les plagues que assolaren la viticultura europea durant el segle XIX. Malgrat la seva importància, ha rebut una atenció limitada per part dels geògrafs i historiadors que s'han dedicat a estudiar la història de la viticultura catalana contemporània. En aquest article, que vol ser una contribució al seu coneixement, s'analitzà el seu impacte geogràfic a la comarca del Maresme.

PALABRAS CLAVE: geografia del vi; geografia històrica; geografia agrària.

ABSTRACT

THE GEOGRAPHICAL IMPACT OF THE OIDIUM PEST ON THE CATALAN VINEYARD:
THE CASE OF THE REGION OF MARESME (1852-1862)

The Oidium pest was the first of the plagues that devastated the European vineyard during the nineteenth century. In spite of his importance, this plague has been poor researched by the geographers and historians devoted to know the history of the Catalan contemporary wine-growing. In this article, that wish to be a contribution to this knowledge, his geographical impact on the Catalan area of the Maresme is analysed.

KEY WORDS: wine geography; historical geography; rural geography.

INTRODUCCIÓ

Durant la segona meitat del segle XIX el vinyar europeu es va veure afectat per l'aparició de tres plagues que canviarien la seva història: l'oïdi (1846), la fil·loxera (1863) i el míldiu (1878) (AZCÁRATE, 1996; UNWIN, 2001, 376-393, PIQUERAS, 2008). La primera d'elles, malgrat la seva importància, ha rebut una atenció limitada per part dels geògrafs i historiadors que han estudiat la història de la vitivinicultura catalana contemporània. Tot i que hom pot trobar informacions molt valuoses sobre l'oïdi en diferents treballs realitzats per

---

* Departament de Geografia Humana, Universitat de Barcelona. fnadal@ub.edu, urteaga@ub.edu
Fecha de recepción: octubre 2007. Fecha de aceptación: junio 2008.

Salvador Llobet (1955), Yvette Barbaza (1966), Pere Anguera (1982), Josepa Cardó (1983), Antoni Segura (1988), Emili Giralt (1990) i Isabel Giménez (2001), els únics estudis dedicats, de forma específica, a aquesta plaga son un breu article d'Emili Giralt publicat l'any 1991 i el recent llibre de Juan Piqueras dedicat a la difusió de les plagues americanes en Europa i Espanya, amb un capítol específic dedicat a Catalunya (PIQUERAS, 2008).

Les raons per explicar aquesta migradesa són de caire divers. Per una part, hi ha un problema de fonts estadístiques. A excepció feta del treball d'Antoni Segura (1988), els estudis més recents publicats sobre l'agricultura catalana del segle XIX han pres com a dades significatives les declarades en els amillaments de començaments de la dècada de 1860, fet que ha impedit copsar la magnitud de la crisi agrària i paisatgística que la plaga de l'oïdi va representar durant la dècada anterior. D'altra banda, l'estudi d'aquesta malura ha quedat enfosquit i relegat a un segon pla com a conseqüència de l'existència d'una altra calamitat, la fil·loxera, que delmà la viticultura europea i que ha acaparat la major part dels estudis realitzats.

Però, la plaga de l'oïdi va tenir unes conseqüències geogràfiques, econòmiques i psicològiques tan grans sobre la vitivicultura catalana vuitcentista, que no poden ser ignorades. En aquest treball s'analitzarà el seu impacte geogràfic a la comarca del Maresme, la qual cosa ens permetrà conèixer molt millor un capítol rellevant de l'evolució contemporània d'un dels vinyars catalans més importants del segle XIX. El treball també pretén ser una aportació d'interès per a la història ambiental de la Catalunya contemporània.

Hem dividit l'article en tres apartats. El primer està dedicat a explicar dos aspectes de la lluita realitzada a Catalunya contra l'oïdi entre 1852 i 1862: la recerca científica duta a terme per tal d'esbrinar l'agent causant de la malura i els esforços realitzats per tal de trobar un antídote eficaç. En el segon s'aborda l'impacte de la plaga sobre els sistema tributari de l'època, analitzant-se els mecanismes establerts pels responsables d'Hisenda per tal de fer-hi front. Mentre que en el tercer s'analitzen diverses aspectes de la plaga de l'oïdi sobre la comarca del Maresme¹.

Les fonts principals utilitzades en aquest treball han estat els amillaments corresponents a 1852 i 1862, així com la documentació fiscal connexa als mateixos (expedients de reclamació de greuge per excés de quota, expedients de comprovació, etc.). Diversos especialistes en història agrària han justificat el valor heurístic dels amillaments compilats a la Catalunya de mitjan segle XIX (SEGURA, 1990; VALLEJO, 2000). Les nostres pròpies recerques sobre la cartografia cadastral vuitcentista permeten afegir algun argument addicional sobre aquesta qüestió (NADAL, URTEAGA, MURO, 2005 i 2006).

La formació i aprovació dels amillaments de 1852 va estar precedida als partits judicials de Mataró i Arenys de Mar per una complexa indagació estadística, que va desembocar en l'aixecament de plànols parcel·laris en la major part dels municipis de la comarca. En concret, durant els anys 1849 i 1850, seguint instruccions de la Comissió d'Estadística Territorial de la província de Barcelona, es va procedir a l'aixecament dels plànols parcel·laris dels termes municipals del Masnou, Mataró, Premià de Mar, Teià i Vilassar de Mar. A partir de 1851, i gairebé sempre per iniciativa i a càrrec dels propis municipis, es va efectuar l'aixecament cartogràfic dels municipis de Calella de Mar (1851), Dosrius (1851-1853), Fogars de Tordera (1853), el Masnou (1852), Mataró (1851),

¹ Una primera versió d'aquest treball va ser presentada pels autors com una comunicació titulada «The impact of the oidium pest on the catalan vineyard: the case of Maresme (1851-1870)» a la *XIth Conference of Historical Geographers*, celebrada a la Cité de Québec (Canadà) i organitzada per la Université Laval l'agost de 2001.

Palafolls (1853), Sant Andreu de Llavaneres (1851), Sant Iscle de Vallalta (1853), Sant Pol de Mar (1853), Tiana (1852), Tordera (1853) i Vallgorguina (1853). En conseqüència, a l'alçada de 1854 es comptava amb una completa planimetria cadastral per a més de la meitat dels municipis de l'actual comarca del Maresme.

El cicle de renovació dels amillaraments corresponent al període 1858-1863 va donar lloc a noves operacions cadastrals, que van culminar amb la formació dels plànols parcel·lars d'Alella (1858), Arenys de Munt (1862) i Pineda de Mar (1856). En els termes municipals de Sant Cebrià de Vallalta (1857), Sant Pol de Mar (1861) i Teià (1865) es van repetir els treballs planimètrics que s'havien escomès una dècada abans. Atès els elements de comprovació de la riquesa territorial a l'abast de l'Administració provincial d'Hisenda, no constitueix cap sorpresa que els amillaraments reflecteixin amb fidelitat l'estat dels cultius de la comarca. La gravetat de la crisi víticola provocada per la plaga de l'oïdi va originar l'obertura de nombrosos expedients de reclamació de greuge per part dels municipis; en molts casos, les previsions de reducció de la quota es van recolzar en la cartografia cadastral. L'Administració d'Hisenda, per la seva part, va redoblar el zel investigador enviant successives comissions de comprovació de la riquesa territorial als municipis de la comarca. En aquest sentit, cal dir que la riquesa de la documentació cadastral relativa a la comarca del Maresme a mitjan segle XIX no te parió amb cap altra comarca de Catalunya.

LA LLUITA CONTRA L'OÏDI A CATALUNYA (1852-1862)

L'oïdi va ser, tal com s'ha esmentat, la primera d'una sèrie de calamitats naturals, que van canviar la història de la vitivinicultura europea. La plaga, designada de forma científica com a *Oidium tuckeri*, va ser ocasionada per un fong anomenat oïdi. Durant el segle XIX va rebre diferents noms com «cendrosa de la vinya», «rovell cendrós» o «malura vella», per diferenciar-la de la «malura nova» o míldiu. El seu origen continua sent incert i ha estat objecte de diverses hipòtesis. Atès que determinades varietats de ceps americans són resistents a la seva acció, hom creu que es tracta d'una malura originària d'Amèrica del Nord (UNWIN, 2001, 377). El primer lloc d'Europa on es va detectar l'acció destructora d'aquest fong va ser el sud-est d'Anglaterra l'any 1845. Dos anys més tard, l'oïdi havia creuat el Canal de la Manega i havia començat a malmenar el vinyar belga. Des d'aquest país inicià una expansió molt ràpida vers el sud, de manera que l'any 1848 ja s'havia difós entre les vinyes properes a París i l'any 1850 havia començat a afectar les vinyes del Languedoc, la Provença, el Piemont, la Lombardia i la Toscana. L'any següent, el 1851, l'oïdi feia acte de presència a la Gironda i a Catalunya (ROUDIÉ, 1994, 47; PIQUERAS, 2008).

Els primers efectes d'aquest fong sobre el vinyar català es deixaren sentir durant la primavera de 1851, tot i que la seva existència no va ser reconeguda oficialment fins l'estiu de l'any següent (*Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona (BOPB)*, 1852, núm. 100). L'oïdi s'estengué amb gran rapidesa per les principals àrees vítiqües de Catalunya a partir de 1852, al temps que causava grans estralls entre els ceps atacats. La seva aparició va provocar, de forma immediata, entre els vitivinicultors i les autoritats catalanes dues reaccions diferents: consternació i desconcert. La consternació va ser la reacció natural dels vinyaters, ja fossin propietaris o rabassaires, al veure com anaven quedant destruïdes, de forma progressiva, la major part de les seves vinyes, les quals constituïen, a mitjan segle XIX, la principal riquesa agrícola de Catalunya (GARRABOU, 1987, 63). El desconcert, per la seva part, va ser degut al fet que va ser la primera de les grans

plagues que van afectar, durant la segona meitat del segle XIX, tant el vinyar europeu com el català (PIQUERAS, 2008).

El 22 d'octubre de 1852, davant la gravetat de les pèrdues, la Diputació de Barcelona sol·licità a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI) un informe sobre aquesta malura. Dos mesos més tard, la comissió científica nomenada per l'IACSI feia públics els resultats dels seus treballs, afirmant, entre d'altres coses, que: «no es posible emitir un dictamen satisfactorio y conveniente acerca del origen de esta enfermedad, mayormente cuando botánicos eminentes en el extranjero y distinguidos agrónomos difieren en sus juicios; pues unos asientan ser el producto de una vegetación hongosa y finalmente otros a un insecto microscópico» (*Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 1852, núm. 155. BOPB).

A partir d'aleshores i fins a finals de la dècada de 1850, tot i que va romandre la incertesa, es va produir una ràpida mobilització social i institucional per fer front a les conseqüències de la plaga. Els esforços realitzats s'orientaren, bàsicament, en dos direccions diferents. La primera, de caire científic, va ser la d'intentar determinar l'agent causant de l'oïdi, mentre que la segona, de caire pràctic, va ser la de trobar un remei eficaç contra el terrible paràsit criptògam.

Durant els primers anys de la plaga, tant a Catalunya com a la resta d'Europa, es van dur a terme una sèrie de recerques, algunes d'elles de caire científic, per tal d'esbrinar quin era l'agent causant d'aquella devastadora malura. Una de les primeres va ser la realitzada per Antoni Cebrià Costa i Cuixart (1817-1886), professor de botànica de la Universitat de Barcelona, el qual determinà l'any 1852 que la malura era deguda a l'acció d'un fong (*Revista de Agricultura Práctica* (RAP), 1853, I, 37). Un any més tard, el 1853, el professor d'Història Natural de l'Institut de Tarragona, Manuel Vivó, va redactar una memòria en la que defensava que l'agent causant no era altre que el fong *Oidium tuckery* (AZCÁRATE, 1996, 152). Per la seva part, el tarragoní Joan Querol i Gatell va publicar l'any 1854 un llibre titulat *La enfermedad de la viña*, dedicat íntegrament a l'estudi de l'oïdi. Joan Querol, ens diu Emili Giralt, és un tuckerista convençut, «que creu que la plaga de les vinyes és una malatia curable i que els millors remeis fins aleshores experimentats eren la flor de sofre, segons el mètode de Gontier, i l'hidrosulfat de calç, segons la fórmula de Grison» (GIRALT, 1991, 309).

Però, no tots els informes van ser coincidents amb les tesis dels tuckeristes. Així, Josep Casals i Cabre, veí de Tarragona, assegura el 1853 que no sols havia vist els insectes causants de l'oïdi, sinó també els seus ous (RAP, 1853, II, 84). Tot i que els partidaris dels fongs com a agents causals s'anaren imposant progressivament, a finals de la dècada de 1850 encara hi havia especialistes que defensaven altres factors. Aquest era el cas del metge Jaume Llansó, professor d'Agricultura i Botànica a l'Escola Industrial de Barcelona (CAMARASA, 1989, 143). Aquest reputat agrònom empordanès afirmava l'any 1858, tal com ho ha explicat Emili Giralt, que la plaga «havia d'ésser ocasionada necessàriament per una causa molt general» i no per un fong com defensaven els tuckeristes (GIRALT, 1991, 313). Per la seva part, el farmacèutic Josep Canudas i Salada va publicar l'any 1860 un article defensant la idea que la malura era provocada per un virus (RAP, 1860, IX, 159).

A partir de 1853 s'anà informant, de manera força regular, des de les pàgines de la *Revista de Agricultura Práctica*, òrgan d'expressió de l'IACSI, sobre els diferents remeis assajats contra la plaga, amb major o menor èxit, a França. Durant el segon semestre de 1852 es va publicar el primer article d'un autor francès, dedicat a descriure un antídoto contra l'oïdi basat en la utilització del sofre i de l'hidro-sulfat de calç (RAP, 1853, I, 33). Un treball posterior, de finals de 1853, informava de la troballa, per part de Mr. Catany, d'un remei «miraculós» ((RAP, 1853, II, 187). Aquest treball anava acompanyat d'una

breu nota en la que s'informava que Antoni Planas, veí de Valls, havia descobert, per la seva part, un altre antídoto contra l'oïdi (RAP, 1853, II, 187). Aquesta seria la primera d'una sèrie de solucions que, fins a deu, van ser presentades, entre 1853 i 1857, per diversos vinyaters i particulars catalans i anunciades a les pàgines de l'esmentada revista. La major part d'aquests remeis es van presentar a partir de 1854, arran de la decisió adoptada pel govern espanyol, seguint l'exemple del seu homòleg francès, d'oferir una recompensa de 25.000 duros, una quantitat molt notable per a l'època, a la persona o institució que trobés un preparat eficaç per acabar amb l'oïdi.

Els remeis van ser presentats, en general, per viticultors de les comarques més afectades per l'oïdi, però també per un farmacèutic de l'Arboç (Baix Penedès) i per un professor de matemàtiques de la Universitat de Barcelona. Aquest últim, Llorenç Presas i Puig (1811-1875), va elaborar, a partir de 45 experiments fets a les seves vinyes de Sant Boi de Llobregat, una fórmula basada en l'aplicació d'una lletada de calç que, segons ell, millorava substancialment l'estat dels ceps afectats per l'oïdi (PRESAS, 1855; AZCÁRATE, 1996, 153-154; MURO, URTEAGA, NADAL, 2005, 7-39).

De les múltiples solucions assajades, la única que demostrà ser realment eficaç va ser la d'aplicar sofre a les vinyes afectades. El caràcter terapèutic del sofre va ser reconegut, per primer cop, en un article aparegut a la *Revista de Agricultura Práctica* el juny de 1854. En el mateix s'esmentava que: «en vista de que el uso del azufre para combatir el *Oidium* va generalizándose, puesto que no sólo en Francia, sino también en Andalucía se adopta según las noticias que hemos recibido, creemos útil trasladar su receta» (RAP, 1854, III, 27). Malgrat aquesta primerenca notícia impresa sobre les bondats terapèutiques de l'ensofrat, la seva difusió no va ser a Catalunya tot lo ràpida i general que hom podia haver previst.

Durant els primers anys de la plaga, la manca d'un remei eficaç i econòmic va fer que algun viticultor català arribés a plantejar-se l'opció d'arrencar els ceps i plantar d'altres arbres fruiters. Així, l'any 1854 un vinyater va arribar a proposar a les pàgines de la *Revista de Agricultura Práctica* que «Si el *oidium* continuase sus estragos hasta el punto de imposibilitar la cosecha de vino o de haber de arrancarse las cepas, ¿no fuera útil ensayar las plantaciones de manzanos que cubren los montes más elevados de Navarra y las Provincias Vascas? Creemos que si el vino faltase la fabricación de la cidra no sólo sería útil, sino indispensable» (*Revista de Agricultura Práctica* (RAP), 1854, III, 86). Aquesta proposta no prosperà, però ens proporciona una informació molt valuosa sobre fins a quin punt la plaga de l'oïdi va trasbalsar la vitivinicultura catalana. En aquest sentit, cal dir que, arran de la malura de la vinya, a començaments de la dècada de 1860 alguns pagesos del Camp de Tarragona van començar a arrencar ceps i en el seu lloc van plantar-hi avellaners (ANGUERA, 1982, 135).

Poc a poc, però, l'opció de l'ensofrat s'anà imposant com la més viable. Així, el setembre de 1856 la *Revista de Agricultura Práctica* es feia ressò de l'èxit obtingut a Bèlgica en la lluita contra l'oïdi gràcies a l'aplicació de l'ensofrat (RAP, 1856, V, 104). Uns mesos més tard, el 1857, aquesta revista va publicar un extens article titulat *El azufre empleado como medio para la curación de la enfermedad de las viñas*, en el que s'exposava el mètode d'ensofrat emprat pels francesos Ouin i Franch, residents a París. També s'exposaven determinats consells sobre l'ús del sofre oferts pel químic català Joan Cros. La lectura d'aquest article aporta alguna de les claus per comprendre les principals raons del retard, que va experimentar l'aplicació de l'ensofrat a Catalunya, al afirmar-se que: «(...) extraño se hará no obstante que si tan seguro es el éxito se haya propagado tan poco hasta el presente el método curativo por el azuframiento. Sin embargo, este argumento es bien pronto destruido. Encontrado el remedio, faltaba encontrar el medio de emplearlo. El azuframiento

por medio de un fuelle, sistema seguido hasta el presente como más veloz y económico, traía poquísimas ventajas al cosechero, pues no sólo producía un gasto cuantioso de azufre, sino que su empleo importaba un gasto crecido de jornales, superior tal vez a los beneficios que de la curación de la viña podrán esperarse. Este inconveniente capital (...) ha desaparecido con la aparición del instrumento azufrador de los Sres. Ouin y Franch» (RAP, 1857, VI, 171-173).

El mètode de l'ensofrat va comptar, a partir d'aleshores, amb el recolzament actiu d'importants institucions del país. El setembre de 1857, una comissió d'experts nomenada per la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i formada per J.A. Llobet i Vall-llosera, A. Sánchez Comendador i Fructuós Plans i Pujol, va elaborar un informe favorable a l'ús de l'ensofrat com l'antídot més eficaç per lluitar contra l'oïdi (GIRALT, 1991, 312). Per la seva part, la Junta d'Agricultura de Barcelona va presentar aquell mateix mes un informe al Ministeri de Foment defensant, de forma taxativa, que la única solució viable per fer front al rovell cendrós era l'ensofrat. L'any següent, el Ministeri de Foment va publicar una versió castellana de l'obra del comte François de la Vergne *Guide du soufreur de vigne* (1857), recomanada per les autoritats gironines (PAN-MONTOJO, 1994, 68).

Tot i que a l'alçada de 1858 semblava força clar que el mètode de l'ensofrat havia esdevingut el principal remei emprat contra l'oïdi, superant en la seva eficàcia d'altres remeis com la lletada de calç o la replantació dels ceps autòctons per ceps americans, a Catalunya no tothom hi estava d'acord. A començaments de 1858, l'agrònom Jaume Llansó que, tal com s'ha esmentat, també estava en contra de les tesis tuckeristes, va publicar un article titulat «¿Es el azufre un medio preservador del oidium?», en el que discrepava de la idea de considerar l'ensofrat com el mètode més eficaç per combatre l'oïdi (RAP, 1858, VII, 219-221).

Aquestes desavinences no impediren que el mètode de l'ensofrat s'anés imposant entre els vinyaters. Aquest va ser el cas de Rafael Milans del Bosch, un dels principals propietaris de terres de Sant Vicenç de Montalt. Milans del Bosch va declarar, en una breu nota signada l'agost d'aquell any i publicada a les pàgines de la *Revista de Agricultura Práctica*, que: «Acabo de ver los viñedos de mi propiedad azufrados tres veces. Su estado no puede ser más brillante, ni satisfactorio, de modo que puede darse el remedio (digo remedio pues sana las uvas afectadas) como completamente seguro en atención de ser este el octavo año de una total y completa invasión de tal modo que no llegaba una sola uva limpia a madurar, ni sarmiento alguno a dos palmos de longitud» (RAP, 1858, VII, 221).

La solució de Milans del Bosch va ser imitada per molts d'altres viticultors, i els resultats balsàmics d'aquesta decisió es deixaren sentir immediatament sobre les veremes. A la secció titulada crònica agrícola d'octubre de 1858 de la *Revista de Agricultura Práctica*, es ressenyava ja que: «en nuestro país, el azuframiento verificado en mayor escala que los años pasados, ha producido indudablemente buen efecto conteniendo, ya que no extirpando las causas del mal» (RAP, 1858, VII, 253). A començaments de 1859 es reproduïa a les pàgines de l'esmentada revista un article signat per Fernando Amor, en el que s'explicava el sistema d'ensofrat ideat pel francès Henri Mares (RAP, 1859, VIII, 266-268). Aquest sistema esdevindria, finalment, el més eficaç dels diversos assajats en la lluita contra l'oïdi (AZCÁRATE, 1996, 155-156).

A partir de 1858, la creixent aplicació de l'ensofrat va fer que l'oïdi comencés a recular de forma progressiva. Així, si l'any 1860 la malura encara atacava les vinyes de l'Alt Empordà, el Camp de Tarragona i el Garraf, l'any següent havia començat a desaparèixer

(RAP, 1860, IX, 214-215). El març de 1861, Pere Bech, viticultor de Llançà, va afirmar que la plaga de l'oïdi havia desaparegut del seu municipi després d'haver-la patit durant nou anys seguits (RAP, 1861, X, 242). L'anomenada malura vella, que havia arribat gairebé al mateix temps a Catalunya i a la Girona, va seguir evolucions diferents en cadascun d'aquests territoris. El moment de màxima expansió i malvestat de l'oïdi a la regió de Bordeus va ser l'any 1854, però a partir de l'any següent la plaga començà a remetre i el vinyar bordelès inicià una nova fase expansiva (ROUDIÉ, 1994, 51 i 66). A Catalunya, tal com ja s'ha assenyalat, calgué esperar una mica més, ja que la plaga no començà a remetre fins tres anys més tard.

CALAMITATS NATURALS I LITIGIS FISCALS

L'oïdi va fer acte de presència a Catalunya, just quan s'estava començant a aplicar un nou tribut: la Contribució Territorial. L'extensió de la plaga, amb els seus efectes devastadors, va tibar a l'extrem les relacions entre les autoritats provincials d'Hisenda i les d'alguns ajuntaments, de manera que, durant la dècada de 1850, es va generar a la província de Barcelona un ambient molt conflictiu entre ambdues parts. A partir de 1854, les autoritats locals van endegar diferents tipus de negociacions i gestions per tal d'aconseguir que els municipis més afectats per la cendrosa de la vinya, veiessin reduïdes les seves quotes de la Contribució Territorial.

El procediment de repartiment de la Contribució Territorial era el següent: el govern fixava cada any una quantitat total per recaptar. El Ministeri d'Hisenda distribuïa aquesta càrrega tributària entre les diferents províncies, fixant unes quotes provincials. A cada província l'Administració d'Hisenda distribuïa la quota assignada i els seus recàrrecs als municipis. Finalment, cada ajuntament havia d'assignar una quota individual als contribuents en funció de la seva riquesa i rendiments (NADAL, URTEAGA, MURO, 2006, 19).

La recaptació de les quotes es garantia mitjançant el principi de solidaritat col·lectiva. Les províncies responien, de forma col·lectiva, de la quota assenyalada pel govern, i els municipis responien, de la mateixa manera, de la quota assenyalada per les autoritats provincials. Calia que la càrrega fiscal eludida per un contribuent d'un municipi determinat fos traslladada a d'altres contribuents del mateix municipi a fi que es pogués recaptar la quota corresponent. De tot això, ja es dedueix que el cobrament de l'impost podia generar greus injustícies i desigualtats, particularment en anys de crisi econòmica.

El règim fiscal vigent obligava als ajuntaments a abonar íntegrament a l'Administració provincial d'Hisenda la quota que se'ls havia assignat, tant si es tractava d'un any normal, com d'un en el que l'activitat econòmica del municipi s'hagués vist afectada per algun esdeveniment excepcional. La quota només és podia variar si es produïen variacions en la riquesa territorial del municipi declarada als amillaraments. En cas de produir-se una calamitat natural (inundacions, incendis, plagues o pedregades), calia que els ajuntaments afectats s'atenguessin a la normativa establerta a la Instrucció d'Hisenda de 20 de desembre de 1847. Segons aquesta instrucció, calia que els municipis afectats per algun tipus de calamitat, ja fos de caire natural o humana, presentessin a les autoritats provincials una «sol·licitud de perdó» de la Contribució Territorial. A partir de 1854, diversos municipis de la província de Barcelona presentaren, per indicació de les mateixes autoritats provincials d'Hisenda, un seguit de sol·licituds de reducció de quota a causa de l'oïdi. Alguns d'aquests ajuntaments aconseguir-

ren el seu objectiu, però la majoria va veure rebutjades les seves peticions, fet que provocà tot un seguit de reclamacions.

El gran nombre de sol·licituds de «perdó» presentades i la informació continguda en les mateixes palesen la situació de conflicte fiscal que visqué la província de Barcelona, entre 1853 i 1858, arran de la plaga de l'òidi. Aquestes sol·licituds constitueixen uns documents d'un gran interès geogràfic, ja que ens permeten fer-nos una idea de quins van ser els municipis i les comarques més afectades. Segurament, no tots els municipis devastats per l'òidi van presentar una sol·licitud de «perdó», ja que molts consideraven que els hi seria desestimada o bé que la quantitat que els hi seria condonada no justificava tota la paperassa que calia omplir, el resultat de la qual era, d'altra banda, força incert. De fet, de les 64 sol·licituds cursades, arran de la catastròfica verema de 1854, només 10 varen prosperar, de manera que la probabilitat d'aconseguir la preuada rebaixa fiscal es situava en un 15,3 per cent. Malgrat això, el conjunt de sol·licituds presentades ens proporciona una informació molt valuosa, que ens permet saber l'abast geogràfic d'aquesta plaga a la província de Barcelona.

Les primeres sol·licituds es lliuraren, tal com ja s'ha esmentat, a començaments de 1854 i estaven relacionades amb la verema de 1853, sent tramitades únicament per uns pocs municipis. Però, durant la tardor de 1854, 64 municipis de la província van presentar sol·licituds de «perdó» per tal de fer front a la greu situació econòmica amb que es trobaven com a conseqüència de la catastròfica verema d'aquell any, en la que havien perdut més de les tres quartes parts de la producció de vi d'un any normal. La situació econòmica d'alguns d'aquests municipis era realment crítica, ja que el conreu de les vinyes era la seva principal font de riquesa. D'altra banda, l'elevat nombre de sol·licituds presentades resulta prou indicativa de la magnitud de la crisi econòmica, i de retruc fiscal, que la plaga de l'òidi havia provocat en una bona part del camp català (AHDB, Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, Lligall núm. 1009).

El major nombre de sol·licituds de perdó va correspondre a les comarques del Maresme (22), Baix Llobregat (13), Vallès Oriental (7), Alt Penedès (6), Vallès Occidental (5), Anoia (4), Garraf (4) i Barcelonès (3). Les comarques costaneres del Garraf i del Maresme van ser, segons aquestes dades, les més afectades l'any 1854 per la cendrosa de la vinya. El 80 per cent dels ajuntaments del Garraf va reclamar l'esmentat «perdó», mentre que en el Maresme ho van fer el 73,3 per cent. A una certa distància es troba la comarca del Baix Llobregat, en la que el 45 per cent dels ajuntaments va demanar l'exempció dels impostos. Cal dir, però, que la major part dels 13 municipis d'aquesta comarca que van demanar el «perdó», eren els litorals o es trobaven relativament a prop de la costa.

Per contra, el nombre de sol·licituds presentades disminueix a mesura que ens endinsem vers l'interior del país. A l'Alt Penedès únicament el 22,2 per cent dels ajuntaments van presentar sol·licituds de «perdó». Una proporció molt similar va ser la del Vallès Occidental amb només el 21,7 per cent dels municipis demanant que se'ls condonés la càrrega fiscal. El nombre d'ajuntaments del Vallès Oriental que va reclamar va ser una mica més petit: el 16,3 per cent. La proporció minvà, considerablement, a les comarques situades més enllà de la Serralada Prelitoral. A la comarca de l'Anoia només el 12 per cent dels ajuntaments va demanar el «perdó», mentre que al Bages únicament ho va fer el 8,6 per cent dels ajuntaments. La comarca del Barcelonès, tot i el seu caràcter litoral i el fet de conservar encara una important activitat vitícola, ha estat omesa d'aquesta descripció, atès l'extraordinari creixement urbà i industrial que aleshores estava experimentant.

Les dades esmentades són prou clares: la plaga de l'òidi afectà de forma més intensa els vinyars costaners, que no pas els de l'interior. Aquest fet obeïa, en part, a raons de caire ambiental. Els primers presentaven unes condicions climàtiques molt propícies per al desenvolupament de l'òidi, ja que acomplien millor els requisits de calor i humitat que precisava el fong destructor per propagar-se (AZCÁRATE, 1996, 150). En aquest sentit, cal no cal oblidar que quan l'òidi va començar a estendre's per Catalunya, els principals vinyars catalans estaven situats a les comarques costaneres. La xarxa de ferrocarrils, que més endavant contribuiria a modificar aquesta situació en benefici dels vinyars de l'interior, es trobava aleshores en una fase d'extensió molt incipient. Així, la geografia vitícola catalana de mitjan segle XIX va contribuir a que la plaga de l'òidi afectés de forma més virulenta els vinyars de Catalunya, que no pas els d'altres regions de l'interior de la península Ibèrica.

LA PLAGA DE L'ÒIDI AL MARESME

Tant les sol·licituds de «perdó de la contribució» presentades durant la dècada de 1850, com la informació fiscal consultada ens indiquen que el Maresme va ser una de les comarques barcelonines més afectades per la cendrosa de la vinya. Per tant, l'estudi de l'impacte d'aquesta plaga sobre el vinyar del Maresme constitueix un cas d'estudi significatiu de l'abast i la virulència que aquesta va tenir a Catalunya. A partir de la segona meitat del segle XVI l'activitat vitivinícola s'incrementà de forma progressiva al Maresme. En un principi, l'expansió de les vinyes fou estimulada per la demanda creixent de vi, generada per la ciutat de Barcelona que, des d'aleshores i fins a mitjan segle XVIII, es convertí en el principal mercat dels vins del Maresme. Alguns d'aquests vins, com era el cas dels clarets produïts a Mataró, eren especialment valorats pels consumidors barcelonins (HUETZ DE LEMPS, 1993, 71; GARCÍA ESPUCHE, 1998, 230-237).

Taula 1. Reducció de la vinya al Pla de Barcelona arran de la plaga de l'òidi.

Municipis	Superfície vinya (en mujades)*		% Vinya sobre el total amillarat	
	1852	1862	1852	1862
Horta	1.186,8	277,5	63,3	15,5
Sarrià	566,4	363,0	48,7	16,2
Sant Gervasi de Cassoles	318,4	125,9	40,3	28,6
Total	2.003,8	766,7	48,7	20,01

* 1 mujada = 0,48965 ha. Font: Antoni Segura i Mas, 1988, 185-193.

Durant aquest període el conreu de la vinya esdevingué predominant en aquesta comarca, convertint-se en alguns municipis costaners en un autèntic monocultiu (GIMÉNEZ BLASCO, 2001, 222-244). Les dades cadastrals de 1730 ens indiquen que la vinya constituïa ja el principal conreu, ocupant el 55,1 per cent de la superfície cultivada. Aleshores, les comarques litorals del Baix Camp i del Maresme eren les que havien assolit un grau d'especialització vitivinícola més elevat de tot Catalunya (VALLS, 1996, 122-123). La llibertat de comerç establerta a finals del segle XVIII per Carles III donà una nova embranzida a les exportacions de vins del Maresme vers l'Amèrica espanyola (LLOBET,

Taula 2. El vinyar del Maresme l'any 1852.

Municipis	Vinyar (Ha)	Terra conreada (Ha)	Vinyar/Terra conreada (%)
Alella	591	690	85,6
Arenys de Mar	309	402	76,8
Arenys de Munt	920	1.085	84,8
Argentona	833	1.138	73,2
Cabrera de Mar	205	361	56,8
Cabrils	313	386	81,1
Caldes d'Estrac	18	35	51,5
Calella	257	311	82,6
Canet de Mar	478	523	91,4
Dosrius	429	796	53,9
Hortsavinyà (*)	46	137	33,6
Malgrat de Mar	258	391	66,0
Masnou, el	196	249	78,7
Mataró	978	1.498	65,2
Òrrius	142	190	74,7
Palafolls	311	1.042	29,8
Pineda de Mar	271	615	44,1
Premià de Dalt	236	336	70,2
Premià de Mar	100	147	68,0
Sant Andreu de Llavaneres	350	544	64,4
Sant Cebrià de Vallalta	347	441	78,6
Sant Iscle de Vallalta	562	698	80,5
Sant Pol de Mar	344	385	89,3
Sant Vicenç de Montalt	475	548	86,6
Santa Susanna	445	641	69,4
Teià	373	438	85,1
Tiana	673	769	87,5
Tordera	471	1.875	25,2
Vilassar de Dalt	345	427	80,8
Vilassar de Mar	189	326	57,9
Total	11.465	17.424	65,8

Font: elaboració pròpia a partir dels *Amillaraments*, 1851-1853; Moreno Ramírez, 1858; Llobet, 1955.

1955, 50-51; VALLS, 2003, 319-323). Aquesta dinàmica es veié, però, truncada per la pèrdua de la major part de les colònies americanes a començaments del segle XIX. Malgrat això, els vitivinicultors d'aquesta sector de la costa catalana continuaren venent els seus vins a la ciutat de Barcelona, a les colònies espanyoles del Càrib i a les illes Filipines. A partir de la dècada de 1820, tant la vitivinicultura catalana com l'espanyola van iniciar una nova fase expansiva (PAN-MONTOJO, 1994, 48-55; VALLS, 2003, 331-415). Els vinyaters del

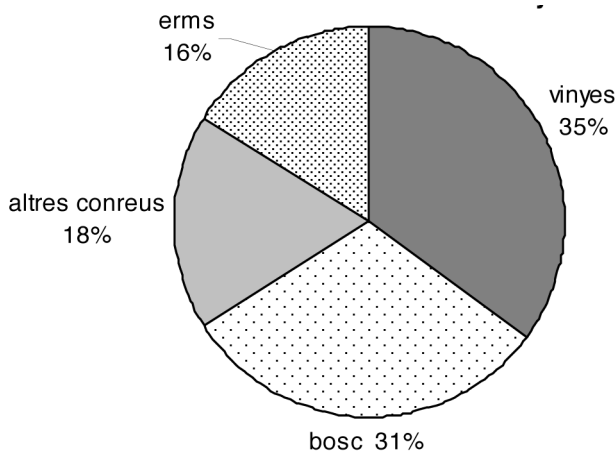

Figura 1. Usos del sòl al Maresme l'any 1852. Elaboració pròpia a partir dels *amillaraments* de 1851-1852.

Maresme van aprofitar aquesta conjuntura econòmica favorable, de manera que les vinyes van assolir, a començaments de la dècada de 1850, la seva màxima extensió. Però, aleshores, aquesta pròspera situació es va veure sotragada per la irrupció de l'oïdi.

El vinyar del Maresme, al ser de caire costaner com els del Pla de Barcelona, el Garraf o el Baix Camp, es va veure, com aquests, particularment afectat per l'acció de l'oïdi. En els municipis del Pla de Barcelona amb una major presència de vinyes (Horta, Sarrià i Sant Gervasi de Cassoles) va suposar una brusca reducció en l'extensió del vinyar, que va passar de representar el 53,15 per cent de les terres amillarades l'any 1852 a constituir-ne únicament el 20 per cent l'any 1862 (SEGURA, 1988, 185-193).

Aquesta evolució va ser molt similar a la que estava experimentant, de forma coetània, el vinyar del Maresme. L'any 1852 les vinyes constituïen en aquesta comarca, segons les dades enregistrades als *amillaraments*, el principal conreu amb una superfície de 11.465 ha (vegeu taula 2). Una superfície que representava el 35 per cent de la superfície agrícola i forestal de la comarca. Percentatge que calia augmentar fins el 65,8 per cent si hom es referia només a la superfície cultivada (figura 1). Les vinyes eren en molts municipis un autèntic monocultiu sobre el que es fonamentava l'economia local. L'especialització vitícola era especialment important en alguns d'aquests com Alella, Canet de Mar, Sant Pol de Mar, Sant Vicenç de Montalt, Teià i Tiana, on les vinyes ocupaven més del 85 per cent de la superfície cultivada.

El mapa reproduït a la figura 3 ens mostra el percentatge municipal de vinyes existent al Maresme l'any 1852. La seva lectura ens permet veure, en primer lloc, com a mitjan segle XIX les vinyes s'estenien com una veritable catifa verda per sobre de la major part del paisatge agrari del Maresme. També ens permet veure com els municipis costaners eren els que tenien els percentatges més elevats. Aquesta situació s'invertia en els municipis de l'interior. Alguns d'aquests municipis, com era el cas de Tordera o Palafolls, presentaven percentatges situats un 30 per cent per sota de la superfície mitjana de vinyes. Així mateix, ens permet identificar dues àrees de vinyes molt compactes: una de més

Taula 3. Rebaixes en les quotes de la Contribució Territorial provocades per l'oïdi a la comarca del Maresme (en rals de velló).

Municipis	1853	1854	1860
Alella		14.464	7.350
Argentona		18.054	12.430
Cabrera		4.938	
Calella	5.000		
Malgrat	4.000		
Masnou, el		11.208	2.800
Mataró	7.512		7.880
Premià de Mar	6.262		1.550
S. Andreu de Llvaneres			7.480
S. Pol de Mar	3.300		2.990
S. Vicenç de Montalt	11.739		
Teià			6.980
Tiana		12.309	4.280

Font: Lligall núm. 1009, AHDB; i, BOPB, 1860, núm. 165.

petita, situada al sud de la comarca, que s'estenia pels municipis d'Alella, el Masnou, Teià i Tiana; i una altra més gran, emplaçada una mica més al nord, que s'estenia pels municipis d'Arenys de Mar, Arenys de Munt, Calella de Mar, Canet de Mar, Sant Cebrià de Vallalta, Sant Iscle de Vallalta, Sant Pol de Mar i Sant Vicenç de Montalt.

La potència d'aquest vinyar a mitjan segle XIX es pot copsar també en una sèrie d'estudis de caire local relatius als municipis d'Arenys de Munt (FORN, 1999), el Masnou (GIMÉNZ I MOLINA, 2001), Malgrat de Mar (MORA, 1996), Mataró (LLOVET, 2000), Pineda de Mar (FERRER, PUJADAS, 1998) i Tordera (NADAL, URTEAGA, 2001). Però, aquesta situació es va veure alterada, d'una forma molt sobtada, amb l'aparició de la cendrosa de la vinya. Els estralls ocasionats per aquest fong van fer que, tal com ja s'ha esmentat, les veremes dels anys 1853 i 1854 quedessin reduïdes en molts municipis del Maresme a una quarta part de les dels anys precedents.

La crítica situació a que es van veure abocats molts vinyaters i veïns del Maresme va generar alguns alguns aldarulls, així com un greu conflicte fiscal. L'any 1854, un grup de viticultors de la comarca, desconcertats per les grans pèrdues que els hi estava ocasionant el paràsit criptògam, s'aplegà a Mataró amb la intenció de cremar-hi les fàbriques de vapor existents en aquesta ciutat. Aquest colèric grup de pagesos, desconixedor de l'agent causant d'aquella terrible malura, creia que la plaga era provocada pels fums que exhalaven les xemeneies de les fàbriques de vapor. Aquesta era una creença popular força estesa aleshores entre els viticultors catalans, que culpaven les màquines de vapor, els ferrocarrils i l'enllumenat de gas de la terrible malura que els flagel·lava (AZCÁRATE, 1996, 154). Afortunadament, els obrers tèxtils aconseguiren aturar els desesperats viticultors i preservar les fàbriques on treballaven de la seva fúria incendiària (LLOVET, 2000, 396).

D'altra banda, la major part dels ajuntaments de la comarca, incapaços d'abonar les quotes de la Contribució Territorial assignades, van lliurar a l'Administració provincial d'Hisenda sol·licituds de perdó. Però, l'ús d'aquest recurs no es mostrà molt eficaç, ja que

dels 22 municipis que durant la tardor de 1854 les havien presentat només cinc van assolir el seus objectius (taula 3). Les raons adduïdes per les autoritats fiscals per denegar-les van ser en uns casos de caire formal (Orrius) i en d'altres una pretesa exageració en les pèrdues ocasionades per l'oïdi (Premià de Dalt o Caldes d'Estrac) o per haver presentat dades falses de la riquesa vitícola del municipi (Cabrera de Mataró) (Lligall núm. 1009, ADB).

Les quantitats condonades es calculaven a partir de la riquesa vitícola declarada als amillaraments i calia que fossin descomptades de la Contribució Territorial, que s'havia de recaptar l'any següent. Així, per exemple, calia que l'Ajuntament de Premià de Mar hagués pagat l'any 1855 8.349 rals de velló per la producció de vi, que generaven les seves vinyes l'any anterior. Però, atès que la plaga de l'oïdi havia destruït les tres quartes parts de la verema d'aquell any, la Administració provincial d'Hisenda va decidir condonar-li 6.262 rals de velló. Una quantitat molt respectable que representava el 75 per cent de la quota assignada. En d'altres casos les quantitats descomptades van ser menors, per tal de, tal com ho justificaven les autoritats d'Hisenda, «no hacer más gravosa la situación de los demás pueblos» (Lligall núm. 1009, ADB).

Tot i ser importants, aquestes rebaixes no van resoldre el conflicte fiscal existent arran de la plaga de l'oïdi. Per tal d'intentar apaivagar-lo, des de diferents àmbits socials i polítics de la província de Barcelona s'emprengueren diverses iniciatives. L'any 1856 la junta directiva de l'IACSI va presentar al Ministre d'Hisenda una exposició, que havia elaborat, precisament, la seva subdelegació a Mataró. En aquesta exposició es reclamava, bàsicament, que: «subsanándose las faltas que tal vez pudieran notarse en algunos expedientes, en vista de la situación extraordinaria y estado deplorable en que se hallan los contribuyentes; no sólo tenga a efecto el correspondiente perdón a que a tenor de lo presente se desprende de los expedientes instruidos en el año 1855, sino también los incoados en 1854, rebajándose no obstante el cupo total de contribución, puesto que el tanto por ciento destinado a cubrir las partidas fallidas no alcanza de mucho al valor de las pérdidas experimentadas» (*RAP*, 1856, IV, 367-368).

La proposta de l'IACSI, a l'igual que d'altres iniciatives adoptades en el mateix sentit, no prosperà i els ajuntaments s'hagueren de conformar amb els mecanismes establerts a l'esmentada Instrucció d'Hisenda de 1847. Aquests, però, resultaven clarament insuficients per fer front a una crisi de tal magnitud. Davant d'aquesta situació, la Diputació de Barcelona va acordar l'any 1860 destinar l'1 per cent del seu pressupost per als ajuntaments afectats per l'oïdi i per les fortes calamarsades, que havien caigut aquella tardor. Nou ajuntaments del Maresme es van beneficiar d'aquesta mesura de solidaritat provincial: Alella, Argentona, el Masnou, Mataró, Premià de Mar, Sant Andreu de Llavaneres, Sant Pol de Mar, Teià i Tiana (*BOPB*, 1860, núm. 165).

L'adopció d'aquestes mesures, tot i els seus efectes balsàmics, no va posar fi al conflicte fiscal, que va seguir el seu curs per d'altres viaranys. L'Administració provincial d'Hisenda havia informat, de forma repetida, als ajuntaments afectats per l'oïdi que únicament es podia modificar la càrrega fiscal si es produïa una variació justificada en la superfície dels conreus municipals (*BOPB*, 1859, núm. 204). Això, va fer que, a finals de la dècada de 1850, molts ajuntaments, que es veien aleshores obligats a renovar els seus amillaraments, decidissin reduir la superfície dels cultius declarats. D'aquesta manera, la minva dels conreus va esdevenir una estratègia emprada per alguns consistoris per tal de reduir la quota de la Contribució Territorial. Com no podia ser d'altra manera, aquest fet va ser vist amb molta suspicàcia per l'Administració provincial d'Hisenda, que ben aviat va decidir rectificar pel seu compte els amillaraments presentats per alguns ajuntaments.

Taula 4. El vinyar del Maresme l'any 1862.

Municipis	Vinyar (Ha)	Terra conreada (Ha)	Vinyar/Terra conreada (%)
Alella	380	532	71,4
Arenys de Mar	199	425	46,8
Arenys de Munt	607	1.056	57,5
Argentona	345	678	50,8
Cabrera de Mar	74	294	25,3
Cabrils	46	163	28,2
Caldes d'Estrac	21	43	49,8
Calella	135	188	71,8
Canet de Mar	234	297	78,8
Dosrius	211	596	35,5
Hortsavinyà	9	98	9,3
Malgrat de Mar	136	513	26,6
Masnou, el	121	238	50,8
Mataró	-	-	-
Òrrius	48	93	51,6
Palafolls	181	423	42,8
Pineda de Mar	90	451	20,0
Premià de Dalt	119	282	42,2
Premià de Mar	35	132	26,5
Sant Andreu de Llavaneres	291	491	59,3
Sant Cebrià de Vallalta	117	225	52,0
Sant Iscle de Vallalta	357	609	58,6
Sant Pol de Mar	160	303	52,8
Sant Vicenç de Montalt	225	354	63,6
Santa Susanna	64	256	25,0
Teià	107	267	40,1
Tiana	311	489	63,6
Tordera	389	1.668	23,4
Vilassar de Dalt	64	264	24,2
Vilassar de Mar	130	301	43,2
Total	5.026	11.729	44,4

Font: elaboració pròpia a partir dels *Amillaraments*, 1861-1863.

La renovació o rectificació dels amillaments ordenada l'any 1858 pel Ministre d'Hisenda es va perllongar a la província de Barcelona fins 1863. Aquesta rectificació, que va anar acompanyada d'una pujada de 50 milions de rals de la quota de la Contribució Territorial per al conjunt d'Espanya, va generar una sèrie de conflictes entre l'Administració provincial d'Hisenda i alguns ajuntaments del Maresme (NADAL, URTEAGA, MURO, 2006, 85). Aquest va ser el cas de l'Ajuntament de Sant Pol de Mar, que l'any 1861 va presentar un expedient de reclamació de greuge, ja que considerava que la cendrosa de la vinya li havia minvat, d'una manera molt considerable, els guanys que li reportava el negoci del vi. Segons l'ajuntament, abans de la plaga les càrregues de vi produïdes al seu municipi generaven 60.000 rals de velló. Una quantitat que, arran de la difusió de la plaga de l'oïdi, havia quedat reduïda, deu anys després, només a 40.000 rals de velló. Per tal de guanyar el procés que s'estava tramitant, l'ajuntament va contractar els serveis d'un expert agrimensor, Tomàs Soler. Per la seva part, l'Administració provincial d'Hisenda va decidir enviar a aquest municipi un comissionat especial anomenat Veremund Surroca (NADAL, URTEAGA, MURO, 2006, 88-91).

Un altre cas conflictiu va ser el que es va entaular l'any 1862 entre l'Ajuntament de Sant Cebrià de Vallalta i l'Administració provincial d'Hisenda. Aquest consistori també havia presentat, de forma prèvia, un expedient de reclamació de greuge, però l'Administració provincial d'Hisenda, disconforme amb les dades declarades, nomenà, l'any 1862, a Manuel Rodríguez cap d'una comissió encarregada de rectificar la seva riquesa territorial i formada per l'arquitecte Carles Gauran i l'agrimensor Josep Salisachs (*Expediente de rectificación*, 1862, ACA, Ter 1299).

Els pitjors anys de la plaga al Maresme van ser els del quinquenni 1853-1857. Tot i que no disposem de dades generals relatives a la superfície dels conreus per aquest període, comptem amb alguns documents de caire fiscal, que ens permeten fer-nos una idea de la seva evolució. Així, segons un informe redactat pel comissionat Manuel Rodríguez la superfície de les vinyes de Sant Cebrià de Vallalta era l'any 1857 de 65,8 ha. Si hom té present que quatre anys abans, el 1853, el nombre d'hectàrees de vinya era de 347, es pot apreciar com l'oïdi havia destruït, des de la seva aparició, el 81 per cent de les vinyes d'aquest municipi. A partir de 1858, la superfície de vinyes començà a recuperar-se, de manera que l'any 1859, gràcies a la progressiva aplicació de l'ensofrat, era ja de 125,1 ha (*Expediente de rectificación*, 1862, ACA, Ter, 1299).

La sol·licitud de perdó presentada el 20 de juny de 1856 pel consistori del Masnou constitueix un altre valuós document. A partir de seves les dades, Isabel Giménez ha calculat que l'any 1856 la superfície de vinyes del Masnou era, després de quatre anys d'expansió de la plaga, de 146,9 ha. Segons les dades d'aquesta geògrafa, entre 1849 i 1856, s'havien perdut 49,5 ha de vinya, és a dir el 25,2 per cent de les vinyes existents abans de l'aparició de l'oïdi. Les minves encara augmentarien durant els anys següents, ja que el 1863 les vinyes ocupaven únicament 121 ha i havien deixat de ser, tal com esdevindria en la major part dels municipis del Maresme, el principal conreu del Masnou. La manca de dades posteriors a 1856 ens impedeix saber amb certesa l'evolució de la plaga en aquest municipi, però és molt possible que els pitjors anys fossin 1857, 1858 o 1859, de manera que les dades de 1863 no ens indiquen el fons de la crisi, sinó l'inici de la recuperació. Una recuperació que va ser molt lenta, ja que l'any 1880 la superfície de vinya declarada en l'amillament era de 149 ha, una xifra clarament inferior a la de l'inici de la plaga (GIMÉNEZ I MOLINA, 2001, 83-101).

Les dades sobre la riquesa territorial declarades als amillaments de 1862 i 1863 proporcionen una informació molt valuosa per conèixer l'evolució espacial de la plaga de

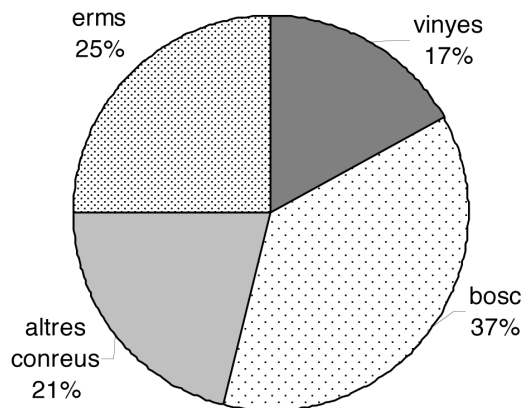

Figura 2. Usos del sòl al Maresme l'any 1862. Elaboració pròpia a partir dels *amillaments* de 1861-1862.

l'oïdi en el conjunt de la comarca. Ara bé, constitueixen una informació que cal ser emprada només si es tenen en compte dos factors. El primer, és que es tracta d'una informació relativa al paisatge agrari del Maresme a començaments de la dècada de 1860. És a dir, d'un moment en el que el vinyar d'aquesta comarca s'estava començant a refer dels greus estralls ocasionats per la malura. I, el segon és que, atesa la greu situació de crisi econòmica i de conflicte fiscal que vivien molts dels municipis afectats per l'oïdi, és possible que alguns ajuntaments, com era el cas del de Sant Cebrià de Vallalta, tendissin a declarar en els nous amillaments unes superfícies de conreu inferiors a les realment existents.

La informació estadística expressada en els nous amillaments ens indica que la superfície dedicada a vinyes al Maresme l'any 1862 era de 5.206 ha (taula 4). A aquesta xifra caldria afegir-hi la de les vinyes del municipi de Mataró, ja que, de moment, no s'ha localitzat el seu amillament. Malgrat això, la xifra obtinguda resulta, al nostre parer, prou indicativa del gran impacte geogràfic que la plaga de l'oïdi va tenir sobre el vinyar del Maresme. Si la comparem amb la superfície que ocupaven les vinyes l'any 1852, veurem com durant aquesta dècada aquest vinyar havia perdut 6.259 ha; és a dir el 54,6 per cent de la superfície de vinyes existent a començaments de la dècada de 1850.

Si es comparen les figures 1 i 2 es pot apreciar el fort retrocés experimentat per les vinyes d'aquesta comarca arran de la malura vella. Així, si l'any 1852 les vinyes constituïen el principal ús del sòl a la comarca del Maresme, deu anys més tard aquesta situació s'havia capgirat. L'any 1862 representaven ja només el 17 per cent de l'espai agrícola i forestal del Maresme, molt per sota de la superfície ocupada pels boscos i pels terrenys erms, així com per d'altres tipus de conreus, bàsicament els cereals de secà. El retrocés del vinyar no va anar

² Les 1.345 ha que falten per completar la suma total de 6.259 ha de vinya perduda són degudes bàsicament a la manca, ja esmentada, de les dades corresponents al municipi de Mataró per a l'any 1862.

acompanyat d'un creixement paral·lel d'altres tipus de conreus. De fet, de les 6.259 ha que havia perdut el vinyar del Maresme, només 564 s'havien destinat a d'altres tipus de conreu. Els principals beneficiaris d'aquesta transformació van ser els boscos i els terrenys erms. La superfície boscosa va guanyar 1.740 ha i els terrenys erms 2.610². L'espectacular increment de la superfície erma es correspon, de forma correlativa, al gran nombre de vinyes abandonades. És molt possible, però, que alguns ajuntaments, conscients que els terrenys erms eren els que tenien un gravamen fiscal més baix, decidissin declarar en els nous amillaraments una superfície d'erms superior a la realment existent en el seu terme municipal.

El mapa reproduït a la Figura 3 ens mostra els percentatges municipals de vinyes existent l'any 1862 al Maresme. Si se'ls compara amb el de deu anys abans, s'observarà com el retrocés del vinyar fou generalitzat i força intens arreu de la comarca. Les dues àrees existents l'any 1852 amb un alt percentatge de vinyes gairebé havien desaparegut l'any 1862. Només el municipi Canet de Mar va continuar conservant un alt percentatge de vinyes, però aquest municipi tampoc va aconseguir escapolar-se de les malvestats de l'oïdi. La seva aparent excepció va ser deguda, bàsicament, al fet que l'any 1852 era el municipi que tenia el percentatge de vinyes més alt de tota la comarca amb un 91,6 per cent de la seva superfície cultivada.

La plaga de l'oïdi, tal com es pot observar en la taula 4 i a la figura 3, va afectar a tots els municipis del Maresme que l'any 1852 tenien una important activitat vitícola. Les pèrdues, tot i ser molt importants arreu, oscil·laren força d'un municipi a un altre. Santa Susanna va perdre durant aquells deu anys el 85,7 per cent de les seves vinyes, Vilassar de Dalt el 81,1 per cent, Pineda de Mar el 66,8 per cent, Canet de Mar el 51,1 per cent, Palafolls el 41,8 per cent, Alella el 35,7 per cent i Arenys de Munt el 34,1 per cent.

Malgrat aquestes oscil·lacions, en conjunt els municipis més afectats van ser els del litoral on abans de l'arribada de la plaga estava concentrada l'activitat vitivinícola del Maresme. Les pèrdues enregistrades a Santa Susanna, Pineda de Mar, Calella de Mar o Palafolls parlen per si soles de la calamitat natural soferta. Per contra, alguns municipis situats a la Serralada Litoral i que comptaven amb una àmplia superfície boscosa van ser els menys afectats. Tordera va perdre durant el període estudiat el 17,4 per cent de les seves vinyes, Arenys de Munt el 34,1 per cent i Sant Iscle de Vallalta el 36,5 per cent. No es pot, però, traçar una línia que distingueixi amb claredat l'impacte de la plaga entre els municipis del litoral i els de l'interior, ja que alguns d'aquests també la patiren de forma virulenta. Així, per exemple, el municipi d'Hortsavinya, situat en plena Serra del Montnegre, que comptava amb molt poques vinyes abans de l'arribada de l'oïdi, va perdre durant aquest període el 80,5 de les seves vinyes.

CONCLUSIONS

El flagell de l'oïdi va tenir uns efectes devastadors sobre el vinyar català. A la comarca del Maresme la superfície dedicada a aquest cultiu va quedar reduïda, entre 1852 i 1862, en un 55 per cent. La contracció d'aquest vinyar va ser molt similar, encara que lleugerament inferior, a l'experimentada durant aquest mateix decenni en els municipis vitícoles del Pla de Barcelona. En conseqüència, no resulta excessivament arriscat suposar que la plaga va representar la pèrdua de la meitat de les vinyes a les comarques litorals de Catalunya.

La severitat de la catàstrofe es va veure accentuada per diversos factors: la ràpida propagació de la plaga; la incertesa científica a l'hora de determinar les causes de la matei-

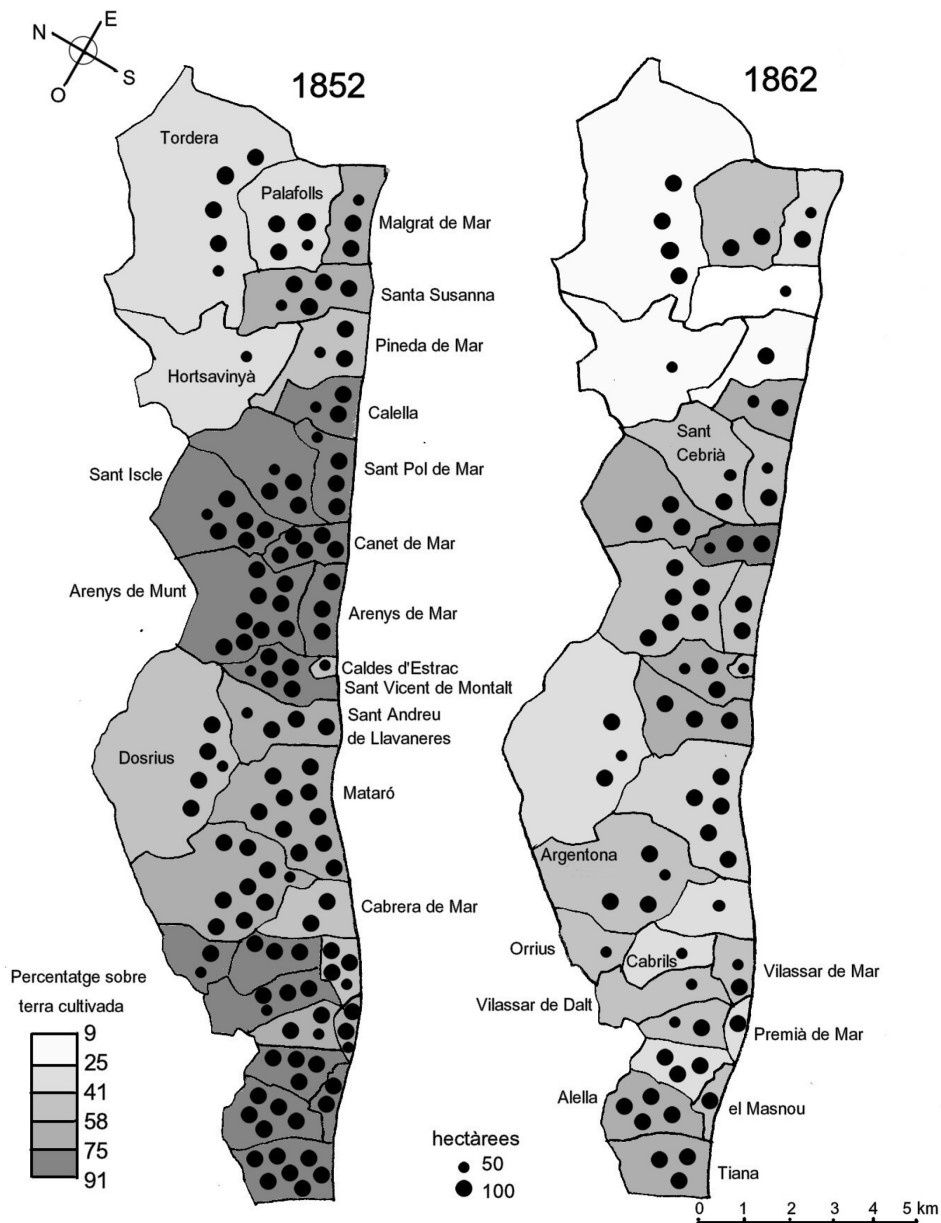

Figura 3. El vinyar del Maresme.

xa; la divisió de criteris entre els diferents especialistes catalans sobre quin havia de ser el millor antídoto per combatre-la; i, l'elevat cost econòmic del remei més eficaç: l'ensofrat. Tanmateix, l'actuació d'organismes com l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, que va informar amb gran celeritat sobre les solucions adoptades a França, i la capacitat dels grans propietaris d'assajar successives alternatives, esdevingueren una guia eficaç per al conjunt de les explotacions vitícoles catalanes.

La ràpida aplicació de les solucions practicades a França va permetre que, vers 1858, alguns vinyaters benestants haguessin començat a invertir la situació. Tanmateix, la recuperació del vinyar del Maresme va ser, en el seu conjunt, més lenta, que no pas la del de Bordeus. Un dels factors clau d'aquest retard va ser l'elevat preu del sofre, que limità el seu ús als grans propietaris. Durant aquells anys el preu del sofre va experimentar a Espanya un augment molt considerable i les mesures aranzelàries, adoptades pel govern espanyol l'any 1861 per tal de rebaixar-lo, resultaren d'escassa utilitat per als petits o mitjans viticultors (AZCÁRATE, 1996, 160-161). Molts d'aquests, incapaços de pagar els preus creixents del sofre, van haver d'abandonar les seves vinyes i emigrar.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

- ANGUERA, Pere (1982): Notes per a la història agrària de Reus en el segle XIX, *Quaderns d'Història Tarraconense*, Tarragona, vol. III.
- AZCÁRATE, Isabel (1996): *Plagas agrícolas y forestales en España (siglos XVIII y XIX)*, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Madrid, 431 pàg.
- BALAGUER, Victor (1857): *Guía de Barcelona a Arenys de Mar por el Ferro-carril*, Imp. Nueva de Jaime J. Jepús y Ramón Villegas, Barcelona, 92 pàg.
- BARBAZA, Yvette (1966), *El paisatge humà de la Costa Brava*, Edicions 62, Barcelona, *(1988), vol. 1, 457-478; vol. 2, 207-240.
- Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, Barcelona, 1851-1862 (Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona).
- CAMARASA, Josep M. (1989): *Botànica i botànics dels Països Catalans*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 269 pàg.
- CARDÓ, Josepa (1983): *L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del segle XVIII*, Institut d'Estudis Vallencs, Valls, 699 pàg.
- COLOMÉ, Josep (2001): El sector vitícola español durante la segunda mitad del siglo XIX y el primer tercio del siglo XX: el impacto de la demanda francesa, la crisis ecológica y el cambio técnico, dins Juan Carmona, Josep Colomé, Juan Pan-Montojo i James Simpson (eds.): *Viñas, bodegas y mercados. El cambio técnico en la vitivinicultura española, 1850-1936*, Prensas Universitarias de Zaragoza, Saragossa, 39-59.
- FERRER I ALÒS, Llorenç (1998): *La vinya al Bages. Mil anys d'elaboració de vi*, Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 317 pàg.
- FERRER, J.; PUJADAS, J. (1998): *Pineda en el temps*, Ajuntament de Pineda de Mar, Pineda de Mar.
- FORN, Francesc (1999): *Petita història d'Arenys de Munt. Una visió local i propera sobre les fonts de la nostra memòria històrica*, Llibreria el Set-ciències, Arenys de Munt, 274 pàg.
- FRADERA, Josep M. (1987): Entre progressistes i moderats: la Diputació de 1840 a 1868, dins Borja de Riquer (dir.), *Història de la Diputació de Barcelona*, Diputació de Barcelona, Barcelona, vol. 1, 104-141.
- GARCÍA ESPUCHE, Albert (1998): *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Alianza Editorial, Madrid, 511 pàg.

- GARRABOU, Ramon; PUJOL, Josep (1987): El canvi agrari a la Catalunya del segle XIX, *Recerques*, Barcelona, 19, 35-83.
- GIMÉNEZ I BLASCO, Joan (1995): Viticultura i redreçament econòmic: Mataró, segle XVII, dins *Món Mediterrani. Jornades sobre la viticultura de la conca mediterrània*, Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 641-650.
- GIMÉNEZ I BLASCO, Joan (2001): *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró, 801 pàg.
- GIMÉNEZ I MOLINA, Isabel (2001): La transformació del paisatge del Masnou (1849-1945), *La Roca de Xeix*, el Masnou, segona època, núm 26, 1-152 [número monogràfic].
- GIRALT, Emili (1990): Tradició i innovació en l'agricultura del segle XIX, dins Jordi Nadal; Jordi Maluquer de Motes; Carles Sudrià; i Francesc Cabana (dir.), *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, vol. 2, 121-305.
- GIRALT, Emili (1991): La invasió de l'*Oïdium Tuckeri* a Catalunya: escrits entorn al seu origen i tractament (1852-1865), *Revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, Barcelona, any CXL, núm. monogràfic, 43-48. Reproduït dins, Emili Giralt i Raventós (2002): *Empresaris, nobles i vinyaters. 50 anys de recerca històrica*, Universitat de València, València, 305-314.
- HUETZ DE LEMPS, Alain (1993): *Vignobles et vins d'Espagne*, Presses Universitaires de Bordeaux, Bordeaux, 424 pàg.
- Llibres d'amillaments dels municipis del Maresme, 1851-1863* (Arxiu de la Corona d'Aragó). *Lligall relatiu a les reclamacions de perdó de la contribució territorial presentades per diferents municipis de la província de Barcelona entre 1854 i 1856*; núm. 1009 (Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona).
- LLOBET, Salvador (1955): De geografia agraria de la comarca del Maresme (Barcelona), *Estudios Geográficos*, Madrid, núm. 58, 23+71+VI làmines; i, núm. 59, 215-297.
- LLOBET, Joaquim (2000): *Mataró. Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, Caixa Laietana, Mataró.
- LOSADA, J.C.; PARDO, J.; PUIG I VAYREDA, E. (1993): *Ahir i avui del vi d'Alella*, Ajuntament d'Alella i Consell Regulador D.O. Alella, el Masnou.
- MORA I VILA, Maria Teresa (1996): *Malgrat al vuit-cents. Estudi socioeconòmic*, Ajuntament de Malgrat de Mar, Malgrat de Mar, 236 pàg.
- MORENO Y RAMÍREZ, Pedro (1858): *Estadística territorial de la província de Barcelona por el geometra D....*, s.l., ms. (Biblioteca del Instituto Geográfico Nacional).
- MURO, José Ignacio; NADAL, Francesc; URTEAGA, Luis (1996): *Geografía, estadística y catastro en España, 1856-1870*, Ediciones del Serbal, Barcelona, 275 pàg.
- MURO, José Ignacio; NADAL, Francesc; URTEAGA, Luis (2005): Los trabajos cartográficos y catastrales de Llorenç Presas y Puig (1811-1875), *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, Barcelona, núm. 59, pàg. 7-39.
- NADAL, Francesc; URTEAGA, Luis (2001): The impact of the oidium pest on the catalan vineyard: the case of Maresme (1851-1870). Comunicació presentada a la *XIth Conference of Historical Geographers*, celebrada a la Cité de de Québec (Canadà) i organitzada per la Université Laval durant els dies 12 a 18 d'agost de 2001.
- NADAL, Francesc; URTEAGA, Luis (2001): Un plànol d'usos del sòl del municipi de Tordera a mitjan segle XIX, dins *III Trobada d'Estudiosos del Montnegre i el Corredor*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 137-142.
- NADAL, F.; URTEAGA, L.; MURO, J.I. (2005): La documentación cartográfica de la Contribución de inmuebles, cultivo y ganadería: el caso de la provincia de Barcelona (1845-1895), *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, Madrid, 2005, 40, 83-109.

- NADAL, F.; URTEAGA, L.; MURO, J.I. (2006): *El territori dels geòmetres. La cartografia parcel·l·ària de la província de Barcelona (1845-1895)*, Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona, Barcelona, 255 pàg.
- PAN-MONTOJO, Juan (1994): *La bodega del mundo. La vid y el vino en España (1800-1936)*, Alianza Editorial, Madrid, 425 pàg.
- PIQUERAS, Juan (2008): *De les plagues americanes al cooperativisme en Espanya: 1850-2007. La llarga lluita de la viticultura per la seva supervivència*, Incavi-Vinseum, Vilafranca del Penedès, 204 pàg.
- PRESAS, Lorenzo (1855): *Guerra a muerte al Cólera Morbo Asiático y al Oidium Tuckery. Empleándole carbonato de sosa, aceite, el sulfato de sosa y agua de cal para el Cólera y la cal en forma de lechada para el Oidium*, Imp. Joaquín Verdaguier, Barcelona, 2+128 pàg.
- QUEROL, Juan (1854), *La enfermedad de la viña* (Institut Agrícola Català de Sant Isidre). *Revista de Agricultura Práctica*, Barcelona, 1851-1862 (Biblioteca de Catalunya; Institut Agrícola Català de Sant Isidre).
- ROUDIÉ, Philippe (1994): *Vignobles et vigneronns du Bordelais (1850-1980)*, Presses Universitaires de Bordeaux, Bordeaux, *(1988).
- SEGARRA, Agustí (1994): *Aiguardent i mercat a la Catalunya del segle XVIII*, Eumo Editorial, Vic, 270 pàg.
- SEGURA, Antoni (1988): A modo de conclusión, dins Antoni Segura i Mas (coord.): *El catastro en España (1714-1906)*, Centro de Gestión Catastral y Cooperación Tributaria, Madrid, vol. I, 185-193.
- SERRA, Isidre; PINTÓ, Josep (2005): La transformació del paisatge del delta de la Tordera en els darrers cent cinquanta anys. Una anàlisi per mitjà dels canvis en els usos i les cobertes del sòl, *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, Bellaterra, 46, 81-102.
- UNWIN, Tim (2001): *El vino y la viña. Geografía histórica de la viticultura y el comercio del vino*. Trad. cast. de Ana Alcaina i Victoria Ordóñez. Tusquets, Barcelona, *(1996), 529 pàg.
- VALLEJO, Rafael (2001): Los amillaramientos como fuente estadística: una visión crítica desde la contribución territorial, *Historia Agraria. Revista de agricultura e historia rural*, Múrcia, 20, 89-116.
- VALLS, Francesc (1996): *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior. L'Anoia 1720-1860*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 388 pàg.
- VALLS, Francesc (2003): *La Catalunya atlàntica. Aiguardent i teixits a l'arrencada industrial catalana*, Eumo editorial, Vic, 415 pàg.
- VILAR, Pierre (1986): *Catalunya dins l'Espanya moderna. vol. III. Les transformacions agràries del segle XVIII català*. Trad. cat. d'Eulàlia Duran. Edicions 62, Barcelona, *(1962), 663 pàg.

